

НАРОДНЫ ДУХАВЫ МУЗЫЧНЫ ІНСТРУМЕНТАРІЙ БЕЛАРУСІ ЯК
ГІСТАРЫЧНАЯ СВЕДКА РАЗВІЦЦЯ НАЦЫЯНАЛЬнай КУЛЬТУРЫ
І ЯГО МЕСЦА У СУСВЕТНАЙ АРГАНАЛОГІІ І АРГАНАЗОЊІ

А.Л. Каранеу

I. Гісторыка-факталагічныя аспекты эвалюцыі народнага ду-
хавага інструментарыя.

Для кожнага канкрэтнага гістарычнага этапа развіцця нацыя-
нальнай культуры сярод яе розных кампанентаў істотным укладам
заўсёды былі і дасягненні ў галіне музычнага мастацтва. Яны або
насілі падзейна-канстатуючы характар, або ўзнімаўся да ўзроўню
сацыякультурнай значнасці.

У музыказнаўстве на працягу ўжо больш чым паўвара стагод-
дзяў як самастойная галіна існуе а р г а н а л о г і я (або
Інструментазнаўства) і яе навуковы арганалагічны метад даследа-
вання. Дзякуючы дасягненням вучоных розных краін, сфарміраваўся
і на працягу некалькіх дзесяцігоддзяў паспяхова развіваецца та-
кі накірунак у арганалогіі, як а р г а н а ф о н і я. Гэты на-
кірунак вывучае функцыянальныя асаблівасці народнай інструмен-
тальнай музыкі, існаванне якой мяркуе самы шырочкі і разнастайны
інструментарый. Яркім сведчаннем навуковых дасягненняў у гэтым
плане з'яўляецца зборнік артыкулаў і матэрыялаў даследчыкаў шэ-
рагу краін (Народные музыкальные инструменты и инструментальная
музыка. - М.: Сов.комсомо́лтор. 1967, ч.І; 1968, ч.ІІ).

Аб'ектам нашых даследаванняў з'явілася эвалюцыя народнага
духавага інструментарыя Беларусі і яго функцыянальная разнастай-
насць. У пэўнай меры яны дапаўняюць даследаванні І.Назінай (Бе-
лорусские народные музыкальные инструменты: Самозвучание, удар-
ные, духовые. - Мн., 1979) і Б.Пічкова (Народные духовые инстру-
менты в музыкальной культуре Белоруссии. - Мн., 1981). У ходзе
даследавання мы абавіраліся на факталагічны звод сферы народна-
га духавага выканальніцтва, які ўключае:

I. матэрыяльныя пацвярджэнні і доказы бытавання прадстау-
нічага народнага духавага інструментарыя (археалагічныя знаход-
кі, поўны арганалагічны разгляд народнага духавага музычнага
інструментарыя на сучасным этапе развіцця мастацкай культуры);

2. вивчення особливостей або їх камп'ляційних перекладів, зокрема або зупинення, які адлюстровані у гісторичних документах, про що розніх дослідженнях на етнографії, фольклористиці, гістаричному музикознавстві і г.д.

Звернемся до вищого, наприклад, археологічних вивченнях. У археологічних парадках найбільш ранні звесті, які нам удалося з'ясувати на сьогоднішній день, датуються епохі неоліту (приблизно 5000-2000 роками до нашої ери). Так, на межі Вітебської і Ісогоускої областей були знайдені дзвіз касцяныя прамя (флейты) першоду ранняга неоліту, які мелі на пяць гуканых адтулін. Акрамя гэтых старожытных народных духавых інструментаў былі выяўлены і іншыя. У 1970-х гадах археологам М. Чарняўскім пры раскопках старажытнага вяска Асавец Бешанковіцкага раёна Вітебскай вобласці былі знайдзены фрагменты дудкі тыпу надолужнай (флейты са свістковай будовай). Дата яе бытавання датуюцца першай паловай другога тысячалецця да нашої еры. Да першоду позняга неоліту адносяцца свісткі і тэмбасонныя касцяныя трубочкі (магчыма рэжкі), якія былі выяўлены У. Ісвенкам пры раскопках аднаго з паселішчаў у Шчынінскім раёне.

Характэрнай асаблівасцю выяўленых старажытнабеларускіх народных духавых інструментаў з'яўляецца тое, што яны былі зроблены з спадручнага матэрыялу павялічанай трываласці - касці. Сам факт такога падыходу да выробу інструментаў, іх разнастайнасць, часова блізкасць існавання з'яўляюцца, вядома, вынікам даволі значнага, прыцяглага першоду фарміравання духавога інструментарыя і доказам тыму, што ўсталяванне бытавання падобных інструментаў датычыцца значна ранняга першоду, магчыма пачатку эпохі неоліту.

З улічэннем вышэйшых дакументальных звестак у археалагічным парадку сёння раннія дакументальныя упамінанні аб бытаванні духавых інструментаў датуюцца канцом XII - пачаткам XIII стагоддзяў. У адным з летапісоў упамінаецца аб збудаванні інструментах, у прыватнасці аб дрэўных доўгіх трубах, у вагронічных раёнах сучасных тэрыторый Беларусі і Літвы (Літоўская летопись по списку, знаходзяцца ў бібліотецы графа Кроснайскага). Іншы летапісны матэрыял таксама папярэдае аб існаванні ў XII стагоддзі духавых інструментаў ("Кройніка кітоская і зборка")

за 1258 год упамінае трубачоу у войску князя Радзівіла). Багаты факталагічны матэрыял адлюстраваны і ў летапісных дакументах наступных стагоддзяў.

Паказальны той факт, што народны духавы музычны інструментарый паспяхова выкарыстоўваўся на першапачатковай стадыі ў ваеннай музыцы (дудкі, жалейкі, рогі і інш.), у грамадзянскім прафесійным мастацтве, якое зараджалося, — творчасці скамарохаў XI—XII ст. да пачатку XX стагоддзя, аматарскім мастацтве — музычнае афармленне пастановак школьных тэатраў XIX ст. пры духоўных навучальных установах (акадэміях, брацкіх школах, калегіях), а таксама, галоўным чынам, у біту беларусаў, уключаючы і сучасны этап.

II. Народны духавы інструментарый у біту беларусаў. Ён з'яўляецца дэміруючым кампанентам музычнага афармлення розных маляўнічых абрадаў, звязаных з календарнымі святамі, якія праходзілі на адкрытым паветры (зажыткі, Купалле, Шчадрыца і інш.). А самабытны вясельны абрад, ішныя сямейна-бытавыя святы беларусаў не абходзіліся без дуды, дуюркі, чаротуці, двайной дудкі і ішных беларускіх народных інструментаў.

Значнай з'явай у дэзлавым і культурным жыцці гарадоў былі кірмашы, якія да XIX стагоддзя сталі традыцыйнымі і набілі шырока маштаб. Уся атмасфера кірмашоў была прасякнута стыхійнага народнага выканальніцкага мастацтва: гучанне дудкі — "весьялухі" — упарамежку з прыгаворкамі можна было пачуць у ганцлевых радах, куды такім чынам некаторыя гаспадары зазывалі пакупнікоў; у карчмах ігралі цэлыя ансамблі народнай музыкі; у балаганах выступалі скамарохі; музыка суправаджала паказы прадстаўленняў народнага тэатра лялек — "батлейкі". І сярод разнастайнасці музычнага інструментарыя духавыя займалі вядучае месца.

Яркім пацвярджэннем значнасці народнага духавога інструментарыя з'яўляецца той факт, што жалейкі, дудкі, сурмы і ішныя інструменты з'яўляліся неад'емным элементам цэласнага утылітарна-мастацкага вобраза беларускага нацыянальнага касцюма гісторыка-этнаграфічных рэгіёнаў: Цэнтральнай Беларусі і Панямоння (лякавіцкі, служкі строй), Заходняе і Усходняе Палессе (кобрынокі, моталькокі, калінавіцкі строй), Прыдняпроўе і Падвініе (чырванпольскі строй).

Заслужовае увагі дзейнасць магілёўскага гісторыка-этнографічнага музея ў АІХ становізілі па збіранні экспанатаў народнага духавога інструментарна беларусаў (уклучэнне кудзі - "беларускай калодкі", у экспазіцыю нацыянальнага каспіма беларуса як традыцыйнага атрыбуту; дэманстрацыя пастуховых труб з дубу; калекцыя гліняных музычных цапак).

Важнае значэнне ў вывучэнні абазначанай праблемы маюць працы Без-Карніловіча, Бяляева, Доўнара-Запольскага, Мамнінскага, Нікіфараўскага, Пяткевіча, Прывалава, Раманава, Рупіцкага, Сербаса і іншых даследчыкаў, а таксама сучасных аўтараў.

Ш. Экспазіцыя беларускага народнага духавога інструментарна ў фондах Дзяржаўнага музея этнаграфіі народаў СССР (калекцыя Раманава), Дзяржаўнага цэнтральнага музея музычнай культуры імя Глінкі як яркая дэманстрацыя дасягненняў нацыянальнай музычнай культуры беларускага краю.

ІУ. Аглядэраванні беларускіх народных духавых музычных інструментаў у фондах Дзяржаўнага мастацкага музея Беларусі, калекцыі дзяржаўнага музея Беларусі, экспазіцыі гісторыка-культурнага запаведніка "Заслаўе" і фонду Музея старажытнабеларускай культуры ІМЭФ АН Беларусі як візуальныя крыніцы інфармацыі аб канструктыўных асаблівасцях нацыянальных музычных інструментаў.

У. Актыўная папулярнацыя дасягненняў народнага духавога музычнага інструментарна беларускага краю музеем і рэстаўрацыйнай майстэрняй беларускіх народных музычных інструментаў "Беларуская хатка" Мінскага Інстытута культуры. Іх дзейнасць па збіранню, рэстаўрацыі, вырабу разнастайнага народнага духавога інструментарна з мэтай яго ўкаранення ў музычную выкавальніцкую практыку беларускага народа. Значэнне экспазіцыі "Беларуская хатка" і дзейнасці яе майстра-рэстаўратара У. Пузыні ў час правядзення экскурсій дэлегацый замежных краін, музычных "Вячорак" у Доме літаратараў Беларусі і іншых залах.

Дзейнасць народных майстроў Беларусі па вырабу народнага духавога інструментарна.

УІ. Па спрычанай класіфікацыі музычных інструментаў па аснове іх дзялення Б. Майіамам духавыя інструменты вараз падраздзяляюцца на лабялыя я, язычковыя і амбуцурныя. Дыялектыка арганалагічнага і музычна-эстэтычнага навуковых метадаў інструмен-

тазнаўства у працэсе фальклорна-этнаграфічнага даследавання на аснове прагрэсіўнай сістэматыкі музычных інструментаў сучаснага інструментазнаўства (сістэма Э.Харнібостэля - К.Закоа) дызываля нам уявіць народны духавы інструментарый наступным чынам:

- Свабодныя аэрафоны (41): 1. самагучныя аэрафоны з перарывальнікамі (412.1) - ліст дрэва, "карінка"; 2. стужкавыя язычкі (412.14) - "бераоцянка".

- (Уласна) духавыя інструменты (42): 1. флейтавыя (421): а) сасудныя флейты (421.13) - "свісцелка", "карна"; б) адзіночныя (аднаствольныя) з грыфнымі адтулінамі (421.111.12) - "дудка", "фўярка", "чаратоўка"; в) набор падоўжных флейт (421.112) - парныя дудкі. 2. языковыя (422): а) з адзіным язычком (422.2) - "жалёйка", "пастушыя ражкі"; б) з двайной трыоцінкай (422.1) - дуда. 3. мунштучныя (423): а) падоўжныя трубы без мунштука (423.121.11) - сурмы, трубы з бяросты; б) падоўжныя трубы з мунштуком (423.121.12) - "драўляныя трубы", бераоцяныя пастушыя трубы; в) падоўжныя рогі без мунштука (423.121.21) - "крывенькія трубы", пастушыя "трубы-ражкі".

УП. Месца народнага духавога інструментарыя Беларусі ў сусветнай арганалогіі і арганэфоніі. Станаўленне, эвалюцыя і сучаснае бытаванне народнага духавога інструментарыя Беларусі дазваляе зрабіць выснову аб тым, што, нягледзячы на ўсе дасягненні, гэты працэс не трэба разглядаць адасоблена, толькі ў рамках нацыянальнай мастацкай культуры. Панарама гістарычнага развіцця народнага духавога інструментарыя народаў свету даказвае, што гэты працэс у Беларусі, нават з улікам яе рэгіянальных, нацыянальных і этнастэтычных асаблівасцей, усё ж носіць аб'ектыўны характар. Гэта, па-першае, узмацняе значнасць дасягненняў нацыянальных музычных майстроў усіх эпох, а па-другое, пацвярджае, што развіваючыся па агульнаарганалагічных прынцыпах, народны духавы музычны інструментарый займае зусім пэўнае, самастойнае месца ў сусветнай арганалогіі і арганэфоніі, дапаўняючы іх ярка выражанай, тэмбравакаларыстычнай самабытнасцю. Пацвярджэннем нашых высноў з'яўляюцца пераканаўчыя аналагі сусветнага маштабу. У многіх народаў шырока распаўсюджаны світковыя гліняныя цацкі і выглядае жывел, птушак. Аднак, пасля свайго народжэння, яны былі не толькі забавамі - на іх аснове ў розных народаў свету

почалі появлятися фольклірні музичні інструменти з диятанічними дударками. Так, паливий глиняний інструмент у вигляді птушки, які носилися стародавніми індійцями племя майя, був виявлений на попуєчч Баліа (півнострів Індонезія). Аналогічними інструментами, які існують і сепія у Белорусі, з'являлися кариби авальній або шпіндрочевій формі з 8-10 ігровими адулінами. Тільки у другій половині XIX століття такі аналогічні дубляри інструменти з світловою будовою після виразу Італійським майстром Дж.Донні у 1860 г. докладної контурної зобразу почали називатися акаринімі (ад іт. — гусеня). Такім чином, можна говорити про різноманітні акариноподібні співзвуччя, історія якого охоплює не одне тисячоліття. Наступним прикладом, які ілюструє наш пункт дослідження, з'являється ставання стародавньогреческого двайного адула, стародавньоримського цівія з двома трубами ( ), двайного (трайного) флатола англіїських майстрів Бейнбріджа і Вуда (XVII-XIX ст.), турецького парного дил-шайджа, таджицьких і узбекських кучино, казахського парного кос-серня і г.д., у якому радше з якіми на адульних прикметах займають місце українська парна світлова дубля двадцятидука і белорусія "парня дудкі" ("парнеука", "дудкі", "пасвіделі", "падвойная свірель" і да т.п.).

УД. Вивчення фонду белоруских і інших музеїв, аналіз публікацій, особлих манускриптів, дослідження архівних матеріалів і інших кривин дозволяє нам зробити висновок про те, що на шляху довгого шляху відбулися постійні конструктивні удосконалюванні белоруских народних духових інструментів, розширення їх поліфункціональної використання. Все це — висхідний і закономірний розвиток національного музичного інструментарія, які унес великий вклад у історію музичної культури Белорусі і мають велику соціальну значність, особливо у галузі гонимого досягненні національної культури белоруского народу.

Багата історія музичної культури Белорусі повинна привертати спеціалістів для подальшого дослідження особливостей національної етнографії.